

NILS KARLSON:

Post festum

En övergripande orsak till att det gick som det gick i valet är att en stor andel av väljarna, men även politikerna själva, är på god väg att inse att den svenska välfärdsstaten nått vägs ände. Det förklarar uppkomsten av de två nya riksdagspartierna samtidigt som moderaterna också går framåt.

Det är också huvudskälet till att förlorarna har problem med sina ideologiska profiler och uppfattar ansvarstagande som kostsamt.

När valrörelsens utspel, personangrepp, vältaliga löften och skönmålande verklighetsbeskrivningar är över, och valvakornas festbord till slut är skövlade, uppstår alltid frågan varför det gick som det gick. Det intressanta med dessa eftervalsdebatter är att de i hög grad påverkar partiets självsyn, och därmed deras framtida färdriktning och handlande i opposition eller regeringsställning. Speciellt gäller detta de partier som har tappat röster, men självfallet också de partier som har ökat sitt röstetal.

En felaktig eller bristfällig analys leder oundvikligen till problem för partiet i fråga, vare sig det ser sig som vinnare eller förlorare. Förutom risken att okritiskt ta till sig motståndarnas förklaringar, är det inte minst viktigt att undvika att stirra sig blind på kortsiktiga, taktiska faktorer. Det väsentliga är långsiktiga förändringar i väljarkårens värderingar och verklighetsuppfattning, inte vad som hände eller sas månader före valet. All erfarenhet visar att det är en sak att uttrycka sympati för ett parti i en opinionsundersökning, en helt annan att rösta på partiet i fråga. Valrörelser i sig avgör endast relativa förskjutningar mellan i grunden likartade partier.

Bortförklaringar

Varför gick det då som det gick? Hur kommer det sig, för att inledningsvis hålla sig till förlorarna, att socialdemokraterna tappade knappt sex procent av rösterna, folkpartiet och centerpartiet cirka tre procent vardera, miljöpartiet ungefär två och vänsterpartiet drygt en procent? Vilka är de vanligaste bortförklaringarna till val-

Nils Karlson är doktorand i statsvetenskap.

resultatet 1991? Något förenklat tror jag dessa kan sammanfattas i fem punkter:

- Profilen otydlig i rättvise- och fördelningsfrågor (s+c)
- Ansvarstagande bestraffas (s+c+fp)
- Internationell högervåg (s+v+mp)
- Position a) för nära, alternativt b) för långt ifrån, socialdemokraterna och moderaterna (c+fp)
- Miljöfrågorna kom bort i valrörelsen (mp+c)

Det är dock uppenbart att dessa förklaringar är om inte helt felaktiga, så åtminstone endast av underordnad eller indirekt betydelse. Visserligen är det säkert riktigt att socialdemokraterna och centern jämfört med tidigare har tonat ned vad som brukar kallas rättvise- och fördelningsfrågor. Men vad beror i så fall det på? Likaså anser sig socialdemokraterna, centern och folkpartiet tveklöst ha tagit något sorts ansvar i samband med skatteomläggningen, energiuppgörelsen, förändringen i sjukförsäkringen, EG-frågan osv. Men var ligger egentligen detta "ansvarstagande" och varför har det blivit så kostsamt? Kanske finns det också en internationell högervåg, manifesterad t ex i östkommunismens sönderfall. Men på vad sätt har den påverkat socialdemokraterna, vänsterpartiet och miljöpartiet? Och har inte en sådan funnits under hela 80-talet?

Vad gäller mittenpartiernas ställning mellan socialdemokraterna och moderaterna, kan man undra varför denna tidigare så attraktiva position i svensk politik plötsligt har blivit till ett svart hål, i vilket väljarna mysteriöst bara försvinner. Det kan väl inte samtidigt vara riktigt att cen-

tern låg för nära socialdemokraterna och att folkpartiet låg för nära moderaterna? Eller kan det det? Helt omöjligt är emellertid, vilket vissa centerskribenter tycks mena, att centern samtidigt låg för nära både socialdemokraterna och moderaterna... Vidare krävs det givetvis en fristående förklaring till varför miljöfrågorna faktiskt inte dominerade valet i år såsom 1988.

För att börja med det sistnämnda, vilket är en sak i sig, tror jag att det är så enkelt att samtliga riksdagspartier, nya som gamla, faktiskt har gått och blivit

Den seriösa miljödiskussionen rör idag medel, inte de mål varom partierna i stort är ense.

miljöpartier. Miljöpartiets inträde i riksdagen, tillsammans med opinionsinstitutens ständigt återkommande resultat att miljön, vid sidan av jobben och ekonomin, är högt prioriterade inom samtliga väljargrupper, har helt enkelt tvingat de andra partierna att tänka om. Den seriösa miljödiskussionen rör idag medel, inte de mål varom partierna i stort är ense. Och därför blir miljön en fråga som dels inte är tillräckligt kontroversiell, dels är alltför komplicerad för att massmedierna skall släppa fram den i valrörelsen.

Miljöpartiets, men även centerns, eftervalsanalys torde alltså vara korrekt i denna del. Och de utgör paradoxalt nog själva en orsak till att så är fallet. Förutsatt att övriga partier även fortsättningsvis tar miljöproblemen på allvar lär miljöpartiets historiska insats därmed vara avslutad.

Övergripande orsak

Bakom samtliga övriga förklaringsförslag finns emellertid en övergripande, generell orsak som de förlorande partierna kanske helst vill bortse ifrån. Nämligen, att *en stor andel av väljarna, men även politikerna själva, är på god väg att inse att den svenska välfärdsstaten har nått vägs ände*. Konstigare än så är det inte. De partier som uttalat, om än på olika sätt, har ställt sig kritiska till den traditionella politiken har gått framåt, medan de som alltför tydligt har associerats med denna, inklusive den "socialdemokratiska" delen av borgerligheten, har gått bakåt.

Uppemot 800 000 nya "högerväljare" tillkom, en ökning med 14,5 %.

På annat sätt kan uppkomsten av de två nya riksdagspartierna, kristdemokraterna och ny demokrati, samtidigt som moderaterna också går framåt, inte förstås. Vinnarna vann genom att framstå som alternativ till den etablerade ordningen. Sammantaget tillkom uppåt 800 000 nya "högerväljare", en ökning med 14,5 procent. Och totalt utgör dessa tre partiers väljarunderlag hela 35,7 procent utav de röstande.

Inte sedan 1914, dvs före den allmänna rösträttens införande, har "högern" varit starkare. Den avgörande skillnaden är emellertid att dåtidens höger stod för status quo, för bevarandet av det gamla samhället. Idag står "höger" för förändring, för nya mål och medel i politiken.

Denna orsak är också huvudskälet till varför förlorarna har problem med sina ideologiska profiler och uppfattar ansvarstagande som kostsamt. Påståen-

den om att valsystemet omöjliggör starka regeringar eller att det idag skulle vara omöjligt att sitta vid makten är bara undanflykter. Det är politikens innehåll som har varit avgörande. Likaså är säkert konsekvenserna av den specifikt svenska varianten av s k välfärdspolitik tydliga nog i sig själva — kommunismens fall kan endast indirekt ha bidragit genom att öppna ögonen på vissa väljare.

Ohållbart för (s)

För socialdemokraternas del blev det naturligtvis ohållbart att, å ena sidan, hävda att allt är bra, att politiken och ideologin ligger fast, samtidigt som de, å andra sidan, genomför en rad stora beslut som deras kritiker har förespråkat i årtal, och som då har utmålats som orättfärdiga och fördelningspolitiskt förkastliga. Likaså är det självklart att ansvarstagande kostar om det är lika med att svika sin egen ideologi av det skälet att man själv har tvingats inse att det krävs för att rädda jobben och Sveriges ekonomi. De traditionella medlen fungerar helt enkelt inte längre — de snarare förvärrar Sveriges problem.

Vad än (s)-ledningen har gjort så har det alltså blivit fel. Exempelvis är nog en av de mer bestående effekterna av skatteomläggningen, att väljarna genom moms- och hyreshöjningarna till sist har blivit medvetna om Sveriges extremt höga skattetryck. Socialdemokraterna har hamnat i en rävsax som det är svårt att se hur de skall kunna ta sig ur.

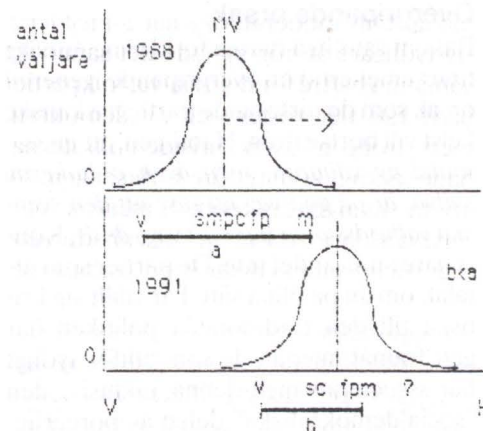
På ett likartat sätt förhåller det sig med centerpartiets tillbakagång. Det går inte att hävda att man är icke-socialistiska, eller i djärva ögonblick "borgerliga", samtidigt som partiet gång på gång har gjort

upp med socialdemokraterna, och ibland t o m angripit dessa från vänster. Ofrånkomligen blir profilen diffus. Och enligt Valu-91, Sveriges televisions valundersökning, har också centern läckt som ett såll åt höger, inte minst har partiets tidigare väljare ibland företagare lämnat skutan.

Folkpartiets situation är något annorlunda. Visserligen har partiet också vid upprepade tillfällen gjort upp med vänstern, "tagit ansvar". Men samtidigt har en tydlig ideologisk omsvängning vad gäller synen på den svenska välfärdsstaten skett det senaste året — folkpartiet har alltmör anammat moderaternas inställning till skattetrycket, behovet av att minska offentlig sektor, skolpolitiken osv. Det troliga är dock att denna kursförändring har kommit alltför sent. Och dessutom har inte moderaternas politik förändrats i motsvarande grad, vilket faktiskt har varit förödande för folkpartiet. Dess forna väljare har hellre röstat på det tydligare och trovärdigare alternativet. Och folkpartiet har följaktligen, enligt Valu-91, tappat hela 27 procent av sina forna väljare till moderaterna, men även kristdemokraterna har fått sin beskärda del.

Förskjutning åt höger

Annorlunda uttryckt visar valet att hela väljarkåren på tre år har förskjutits till höger. Om vi något förenklat, men ej helt realistiskt, antar att väljarnas preferenser efter vänster-högerskalan är normalfördelade, d v s fördelar sig symmetriskt kring medianväljaren (MV), och dessutom ungefärligen placerar in partierna utefter denna skala, illustrerar nedanstående figur den förändring som har skett:

Folkpartiet har tappat 27 % av sina forna väljare till moderaterna, men även kristdemokraterna har fått sin beskärda del.

Samtidigt har emellertid de etablerade riksdagspartierna också förflyttat sig högerut. Men i och med att moderaterna har rört sig mindre än de andra har tre viktiga konsekvenser uppstått: (1) den ideologiska spridningen, i ord och handling, partierna emellan, har minskat, b i figuren är mindre än a; (2) det politiska mittfältet, mellan socialdemokraterna och moderaterna, har krympt radikalt — därav förlusterna hos centern och folkpartiet, men även miljöpartiets minskning; och (3) ett ideologiskt tomrum eller vakuum, med ett stort antal potentiella väljare, har skapats till höger om moderaterna, vilket förklarar uppkomsten av ny demokrati och framgångarna för kristdemokraterna. Dessutom har vänsterpartiet fått en ny nisch ute till vänster om socialdemokraterna.

Flera slutsatser följer av detta reson-

mang. Om moderaterna hade profilerat sig tydligare åt höger, hade det sannolikt gått ännu bättre för dem själva, folkpartiet hade fått fler röster och ny demokrati, men troligen även kristdemokraterna, hade aldrig kommit in i riksdagen. Å andra sidan är det möjligt, men på intet sätt självklart, att det då också hade varit svårare att bilda en stark borgerlig regering.

Ca 40 % av de två nya riksdagspartiernas väljare menar att de varken är höger eller vänster.

Vänster — högerskalan gäller inte längre

En möjlig invändning mot ovanstående analys är dock att det är tveksamt om kristdemokraterna och ny demokrati verkligen kan betraktas som partier till höger om moderaterna. Och visst ligger det någonting i detta. Ser vi på hur dessa partiernas egna väljare placerar sig på vänster-högerskalan visar det sig, enligt Valu-91, att betydligt färre, jämfört med moderatväljarna, anser sig vara till höger. Istället menar i runda tal 40 procent av de två nya riksdagspartiernas väljare att de varken är höger eller vänster. Likaså betraktar en mindre andel av dessa respektive partis ideologi som ett mycket viktigt skäl till att de röstade som de gjorde.

Samtidigt kan dessa siffror tolkas på ett annat, och som jag tror rimligare, sätt. Nämligen att många av dessa partiernas väljare helt enkelt inte vill låta sig inplaceras utefter den traditionella vänster-högerskalan — de har röstat på någonting nytt,

på alternativ till den etablerade ordningen, på sådant som de tycker saknas i dagens Sverige. Och om vi istället ser vänster-högerskalan ur detta perspektiv, som grad av kritik mot den svenska välfärdsstaten, där vänster står för status quo och höger för förändring, torde tveksamheten om kristdemokraternas och ny demokratis inplacering minska.

Huruvida detta förhållande även kommer att gälla fortsättningsvis är dock i högsta grad oklart. Det är inte bara väljarna som idag är osäkra, utan även politikererna. Att inse att den svenska välfärdsstaten inte fungerar, utan istället gång på gång och på område efter område producerar perversa konsekvenser, är naturligtvis inte detsamma som att förstå vad som behöver göras åt problemen.

Och tvärtom vad som vanligtvis brukar sägas tror jag att kristdemokraterna utgör det största frågetecknet bland valets vinnare. Skälet är att det är tveksamt om de verkligen har tänkt om vad gäller synen på vilka medel som är effektiva för lösandet av samhälleliga problem. Exempelvis är Alf Svenssons återkommande recept för att lösa krisen inom sjukvården att pumpa in ytterligare pengar, bl a från löntagarfonderna.

Nödvändig avpolitisering

Skall en ny regering lyckas måste emellertid välfärdsstaten inte bara förändras utan även successivt avvecklas. Det är det mandat som väljarna har givit. Det räcker inte med kosmetiska förändringar inom redan givna strukturer. Skall nya jobb kunna skapas, dynamiken öka, lag och ordning förbättras, initiativkraft och ansvarstagande befrämjas, människors verkliga

välfärd utvecklas och den nuvarande politikens konsekvenser försvinna, krävs faktiskt en radikal avpolitisering av hela samhället.

Om inte, riskerar Bildt, Westerberg & Co att göra ny demokrati till nästa vals enda vinnare . . .

Jag tror att kristdemokraterna utgör det största frågetecknet bland valets vinnare.

Ge
**Svensk
Tidskrift**
som julklapp!

Presentkort rekvireras genom att
prenumerationsavgiften 1992, kr 270:–
(pensionärer kr 245:–), insättes på
Svensk Tidskrifts postgirokonto 7 27 44-6

Ange på girokupongen namn och adress
både på er själv och mottagaren